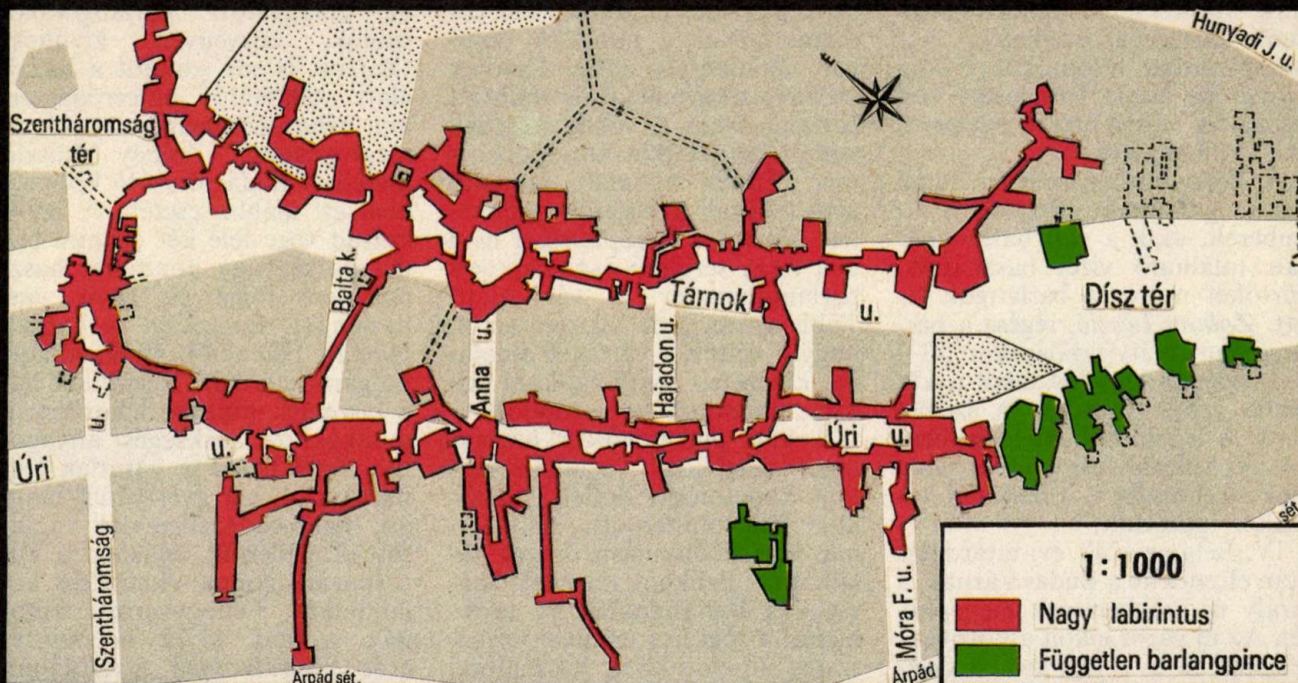

A BUDAVÁRI BARLANGRENDSZER

Barlangpincék a Szentháromság tér és a Dísz tér között

A pincerendszer hármastagozódása

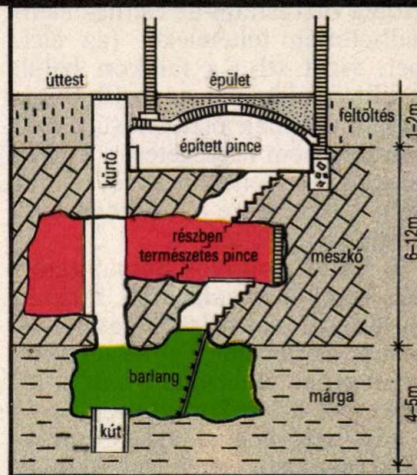
VÁROS A VÁR ALATT

A Budai Vár szerves része az utcái alatt futó, megannyi érdekességet és titkot rejtő barlangrendszer. Az elmúlt években – a pécsi és az egri pincekárok intő példája nyomán – lehetőség nyílt arra, hogy a szakemberek behatóbban foglalkozzanak a budai barlangokkal.

A Budai Várhegy fő alkotótömege az úgynevezett *budai márga*. Ez az agyaghoz hasonlós anyag jó teherbíró képességű, ám ha víz éri, elveszti állékonyságát, s teherbíró képessége a harmadára-negyedére csökken.

A Várhegy lekopását a földtörténeti negyedidőszakban a hegy tetején – édesvízi forrásokból – kialakult, 7–12 méter vastag mészkőpaplan akadályozta meg. Az édesvízi mészkő legvastagabb rétegeit a mai Szentháromság tér

környezetében találták meg a geológusok. Ez a mészkő néhol tömör, ám több helyen rétegződések, repedések keletkeztek benne. A repedéseken feltörő víz üregeket vájt magának, s mivel a mészkő alatti márgán nem volt képes átfolyani, a Várhegy oldalán keresett magának utat. Így keletkeztek a még ma is meglévő – mai ismereteink szerint húsznál több – várlejtőbéli források ősei. A mészkőpaplan és a márga határán kialakult üregeket a víz tovább bő-

vítette, néhol lerakódásokat hozott bennük létre. Ez vezetett a világviszonylatban is ritka mésztufabarlangok kialakulásához. A Vár fensíkján eredetileg több mint száz ilyen barlang volt látható.

Három szinten

Ezeket a barlangokat bár a Várhegyen lakó ősember is ismerte. Ezt tanúsítják azok a leletek, melyeket *Kadić Ottokár*, a két vi-

lágháború közötti időszak legismeretesebb – és a budai várbarlangokat legjobban ismerő – barlangi szakembere talált századunk harmincas éveiben. A kőszerszámokat, csontokat *Vértes László* az általa felfedezett vértesszőlősi előemberrel egykorúnak azonosította.

A középkorban már a Budai Vár megalapítása előtt laktak itt emberek, akik a vári barlangokban található vizet használták, kürtöket nyitva a barlangok fellett. *Zolnay László*, régész a barlangi kutak átvizsgálásakor XI–XII. századi leleteket talált a kutakba szórt törmelék és szemét alatt. A legújabb kutatások feltételezik, hogy a várhegyi falu házainak elrendezése is a barlangi kutakhoz igazodott.

IV. Béla az 1242. évi tatárdúlás után elrendelte a Budai Várnak, a király új székhelyének megépítését. Az új város lakóit a környező települések és a régi királyi székhely, Óbuda adták. A kora középkori városépítők városaikat két célnak rendelték alá: megvédeni lakóikat a külső támadásoktól, illetőleg biztosítani az élethez elengedhetetlen feltételeket (az élelmet, vizet stb.) a falakon belül. A külső védelmet az 5–10 méter magas várfalak biztosították (ekkor még nem fenyegetett a közeli, magasabb Gellért-hegyről ágyútűz). Vizet pedig a Várhegy barlangjaiból nyertek.

A budai polgárok hamar rájöttek, hogy a házaik alatt húzódó barlangok más célra is felhasználhatók: itt tárolták élelmiszereiket, az idegenek elől eldugni való értékeiket. A középkori vár lejtőin és a környező hegyoldalakon virágzó gyümölcsöskertek, szőlőtáblák sorakoztak, a Duna túlsó partján szántóföldek terültek el. Az ezekről a helyekről begyűjtött terményeket, a boroshordókat a nyáron is hűvös pincék jól megőrizték. A török korban feljegyezték, hogy a pincék közül nem egy jeges pincéként szolgált. A szomszédos házak gazdái nem csak lejáratoztak a barlangokhoz: össze is kötötték őket egymással. A barlangok alján, oldalfalain található agyag nagyszerű alapanyagként szolgált a budai kézművesiparnak. A barlangpincék nagy érdekemet szereztek a – középkorban sajnos gyakori – tűzvészek alkal-

mával is. A lakók a mélybe menekültek a vörös kakas pusztítása előtt, akárcsak háborúk, ostromok idején, amikor ide vonultak vissza a támadók bombái, ágyúgolyói előtt. Egyesek szerint az egymással összekötött barlangokban a védők képesek voltak csapataikat átcsoportosítani. Ennek nyomait azonban nem találták a kutatók: ismereteik szerint a középkorban nem volt nagy területű összekapcsolt barlangrendszer a vár alatt. Több leírás szól viszont arról, hogy a védők a várfalak oldalába kivezetett barlangokból kitörve támadtak az ostromlókra.

A vári pincerendszer hármastagozódást követ: a lakóházakhoz kapcsolódó épített pincék alatt félig mesterséges, félig természetes kialakulású üregek találhatóak. Ezekből vezetnek lejáratok a barlangokba. Ez utóbbiakat a régi kor emberei természetes állapotukban használták, csak néhol találunk bennük pilléres megerősítést. A három szinten elhelyezkedő pincék és barlangok 6–14 méter mélyen húzódnak. Oldalfalukon – a geológusok nem kis örömeire – a Várhegy teljes geológiai története megfigyelhető. Néhol márga, más helyen kavicsrétegek, megint máshol mészkőpadok keretezik a barlangokat.

Rablók és háremhölgyek

Több barlangban török kori építményeket találtunk. Nem véletlen, hogy egészen a század közepéig a mély pincéket a vári lakók *törökpincének* nevezték – pedig ekkorra már sok minden megsemmisült a törökök munkájából. *Evlja Cselebi*, a híres török utazó feljegyzései között találjuk ezt a mondatot: „*a budai vár belül üres*”. A világjáró nem is tévedett sokat. A török kor sok legendát, rémtörténetet hagyott maga után: rebesgették, hogy némely budai pasa a mélybe falaztatta el megunt háremhölgyeit. Sokan eredtek a legendában emlegetett török kincsek után is a Várhegy gyomrába – nem sok eredménnyel.

A múlt század végén a képzellet „fekete grófok” tanyáit, szel-

lemek lakóhelyét képzelte a föld alá. Nem is mindig ok nélkül: gyakran húzták meg magukat az elhagyatott barlangokban rablók, törvényen kívüliek. Okozott is sok gondot a házak alatt található pincerendszer, ám néha mulatságos esetek is megtörténtek. *Zolnay László* meséli el Budáról szóló könyvében az alábbi esetet. A múlt század vége felé két élelmes budai polgár úgy gondolta, hasznosításra fogja az egyik vári barlangot. Engedélyt is kaptak *Hámán Ferenc*től, Buda akkori polgármesterétől. Nekiálltak hát a kiszemelt pincébe lehordani a munkákhoz szükséges anyagokat. Éjfél felé egy váratlan lég-huzat kioltotta gyertyájuk lángját, majd két szellemalak vágott el mellettük. Másnap a Városházán azonnal elmesélték kalandjukat. Felfegyverzett katonák szálltak ki a helyszínre: erős fáklyafénynél átvizsgálták a pince minden zugát. Íme, az egyik sarokban egy lejáratot fedeztek fel, amely a mélybe vezetett. Itt lemászva újabb pincét találtak. Jobban körülmékelve egy huszársarkantyút és egy nő fejkötőt letek. Kiderült: a pincét a Vár egyik palotájából kiszökött szolgálólány és egy huszár használta találkahelyül. Az ő légyottjukat zavarták meg a szorgos munkások.

A múlt század végén a környező hegyekről a filoxéra kizpusztította a szőlőket, s ekkor megkezdődött a hegyoldalak beépítése. A paloták, házak egyre nagyobb teherként nehezedtek az utcák alatt lévő barlangokra, pincékre. A század harmincas éveiben kezdtek újra figyelmet fordítani a várhegyi barlangokra, miután több helyen beszakadt az út, s néhol újabb üregek nyíltak meg. A közrend védelmében, valamint nehogy az üregek a felettük lévő házakat veszélyeztessék, a magisztrátus* előírta: a várhegyi pincéket, barlangokat be kell tömni. Ezek a munkálatok azonban sajnos szakszerűtlenül, kellő vizsgálatok nélkül folytak.

A már említett *Kadić Ottokár* 1931-ben – eleinte a főváros megbízásából, majd az onnan szerzett támogatás megszűntével szakmai szeretetből – munkatár-

A BUDAVÁRI BARLANGRENDSZER

saival megkezdte a várhegyi barlangrendszer átfogó vizsgálatát. Ő állapította meg, hogy az akkor még törökpincének nevezett barlangpincék mint természetes mésztufaüreges a világ legritkább barlangjai közé tartoznak. Hazánkban csak egyetlen hasonló akad: a lillafüredi *Anna-barlang*, ám a budavárihoz hasonló kiterjedésű sehol máshol a világon nincs. Javasolták, hogy ennek az egyedülálló természeti képződménynek a megőrzéséről az ország és a főváros intézményesen gondoskodjon. Ez a fontos lépés 1935-ben történt meg, amikor is a főváros a budavári barlangpincék feltárását és rendezését a Magyar Barlangkutató Társulatra bízta.

Nagy labirintus

Még abban az évben megnyitották a nagyközönség előtt a barlangrendszer egy kis részét. A Barlangkutató Társulat szakemberei vezették a Szentháromság tér–Tárnok utca–Úri utca alatt, mintegy 1500 négyzetméternyi járaton, a turistákat, miközben az idegenek elől elzárt területen tovább folyt a kutatás.

Ez és a hozzá kapcsolódó békés felhasználás a háború kitörésével új irányt vett. A harcok közeledte a főváros vezetését arra ösztönözte, hogy a vári pincékből óvóhelyeket alakítsanak ki. Az idegenforgalmat megszüntették, s a várfennsík közép-ső részén – új járatok nyitásával, a meglévő üreges oldalfalainak, főtéjének* megerősítésével – légvédelmi óvóhelyeket építettek. Így alakult ki az a több kilométer hosszú kazamatarendszer, az úgynevezett nagy labirintus, mely már alig őrzött meg valamit a barlangok középkori állapotából. Az építők csak arra ügyeltek – valószínűleg gazdasági és nem természetvédelmi céloktól vezérelve –, hogy ahol a természetes kőzetek ezt megengedték, az üreges mészkő főtéje megmaradjon. Ekkor készült a még ma is működőképes *Sziklakórház*. A második világháborúban több ezer – egyes adatok szerint tízezer – ember húzta meg magát ebben a pince-

Részlet a nagy labirintusból

(Bojtár Ottó felvétele)

rendszerben. A nagy labirintus több mint 4 kilométer hosszú. Teljes kiépítésére – a hidegháború hatására – az ötvenes években került sor.

A labirintus egy részén a hetvenes években újra megnyitották a barlangtani múzeumot a háború előtti helyén, ám ez néhány év múlva – pénzühiány miatt – bezárta kapuit.

Feltárják, megerősítik

Egészen 1985-ig a vári barlangrendszerrel nem sok történt. Légvédelmi célokra egyre kevésbé volt alkalmas, fenntartása óriási összegeket emésztett volna fel. 1985-ben a már felszínen jelentkező hatások ráirányították a figyelmet a föld alatti üreges által okozott károokra. A több helyen tapasztalt útsüllyedések, épületkárosodások miatt átvizsgálták a labirintust, a legveszélyesebb helyeken erősítőpilléreket építettek be. Nem utolsósorban a barlangrendszer védelme végett tiltották ki a közúti forgalmat a Vár területéről. Ez időben már csak kalandvágyó fiatalok, esetleg bűnözők járták a föld alatti kazamatákat.

A polgárváros alatti barlangokban 1990–91-ben támadtak újra bajok. Most a Várnegyed északi részén és a Dísz tér kör-

zetében található független barlangpincékre kellett fokozott figyelmet fordítani. Ezeknek az üregesnek a pontos helyét, állapotát egészen a munkálatok megkezdéséig nem ismertük, mert a múlt század végén, majd a második világháború befejezése után sokukat – sajnos szakszerűtlenül – betömték. Felkutatásukban geofizikusok, barlangászok, bányászok vettek és vesznek részt. Tavaly és idén több olyan második és harmadik szintű független barlangpincére bukkantunk, amely azonnali beavatkozást igényelt. Jelenleg több mint tíz helyen folyó feltárási és megerősítési munkálatok.

A független barlangpincék – ötvennégy ilyenről van tudomásunk – egy része még jól megőrizte természetes formáját, a középkori emberek keze munkáját. Nem egy helyen középkori falazatokat, kuttakat, leleteket találtunk a barlangok feltöltése alatt.

„*Mintha csodálatos, mesebeli álomból ébredtünk volna, úgy hagyjuk el a várhegyi barlangok pompás termeit, járatait, zezugos üregeit. Az utca járdájára lépve szinte hihetetlennek találjuk, hogy a Vár zajos, forgalmas terei, utcái alatt a világ legsodálatosabb természeti és történelmi értékei terülnek el.*” – írta Kadić Ottokár.

Schlammer Miklós